

Заһир Бигиев
(1870-1902)

Ижаты

1) "Меңнәр, яки Гүзәл кыз Хәдичә"

2) "Зур гөнаһлар"

3) "Мавәраэннәһердә сәяхәт"

Тормыш юлы

Заһир Бигиев 1870 елда Ростов-Дон шәһәрәндә мулла гаиләсендә туа. Этисе Ярулла Пенза губернасы Чембар өязе Кикин авылыннан кучеп килгән. Баштан этисендә укый, рус мәктәбендә белем ала, рус телен һәм әдәбиятын өйрәнәп үсә. Этисе үлгәч, аны татар мәдрәсенә бирәләр. Казанның Күл буе мәдрәсәсендә укыганда, *”Меңнәр, яки Гүзәл кыз Хәдичә”* (1887) яза. *1890 елда “Зур гөнаһлар”* (1890) романы басылып чыга. 1891 елда мәдрәсәне тәмамлагач, Ростов-Донга кайта.

“Меңнәр, яки Гүзәл кыз Хәдичә”

Бу - детектив роман. Әсәр Казан мосафирханәләрнең берсендә номерда атып үтерелгән Зөләйханың гәүдәсе табылу белән башланып китә, Зөләйхә бүлмәсеннән Муса исемле кешегә язылган записка, сыңар перчатка, тәрәзә арасына ертып ташланган фоторәсем табыла. Жинаятьчене эзләү башлана. Ул кешене эзләп табуны атаклы шымчы Шубинга тапшыралар. Шик Казанның яшь байларыннан берсе Муса Салиховка төшә.

Муса образы

Казандагы бер бай улы Муса Салихов, Петербуртта университет тәмамлаган булса да, әтисе вафатынан соң сәүдә эшләре белән мәшгүль. Атасы үлгәч, сәүдә һәм фабрика эшләре, тормыш мәшәкәтләре Муса өстенә төшә. Шул көннәрдә Казанга Зөләйха килә, хат язып, Мусаны мөсафирханәдәге номерына чакыра. Автор Мусаны укымышлы, туры сүзле, йомшак куңелле итеп сүрәтли, кызганып та куя. Муса-үз чорының, үз жәмгыятенен кешесе, яшь татар буржуазиясенен бер вәкиле.

Габденнасыр образы

Әхлак ягыннан һәм шәхси интереслары белән Мусага капма-каршы итеп, З.Бигиев Габденнасыр образын сурәтли. Габденнасыр, Муса кебек, Казандагы бер бай улы. Аларның гаилә хәлләре дә охшаш: икесенең дә әтиләре вафат булган, икесе дә өйләнмәгән. Габденнасыр 24 яшьләрдә, гимназия бетергән. Аның Казанда өч-дүрт жирдә ташпулат өйләре булса да, үзе мосафирханәдә тора. Әмма алар арасындагы (Муса һәм Габденнасыр) зур аерма-мораль, әхлакый сыйфатларында.

Зөләйха һәм Хәдичә образлары

Романда ике кыз образы бирелгән. Икесе дә бик гүзәл. Зөләйха(затлы нәселдән) - морза кызы. Хәдичә - атасы бик бай булса да, гади сәүдәгәр кыз.

Зөләйха гимназия тәмамлаган, хатларын да русча яза. Мусага язган хатыннан күренгәнчә, Хәдичә дә татарча белем алган шактый укымышлы кыз булып күз алдына килә. Алар арасында зур аерма шунда: Зөләйханың әтисе, морза булса да, артык бай кеше түгел, ә Хәдичәне язмышы тулысынча ата-ана ихтыярына бәйлә татар кызы. Романда Зөләйханың саф мәхәббәте белән байлык арасында каршылык тудырган хәлләр реаль.

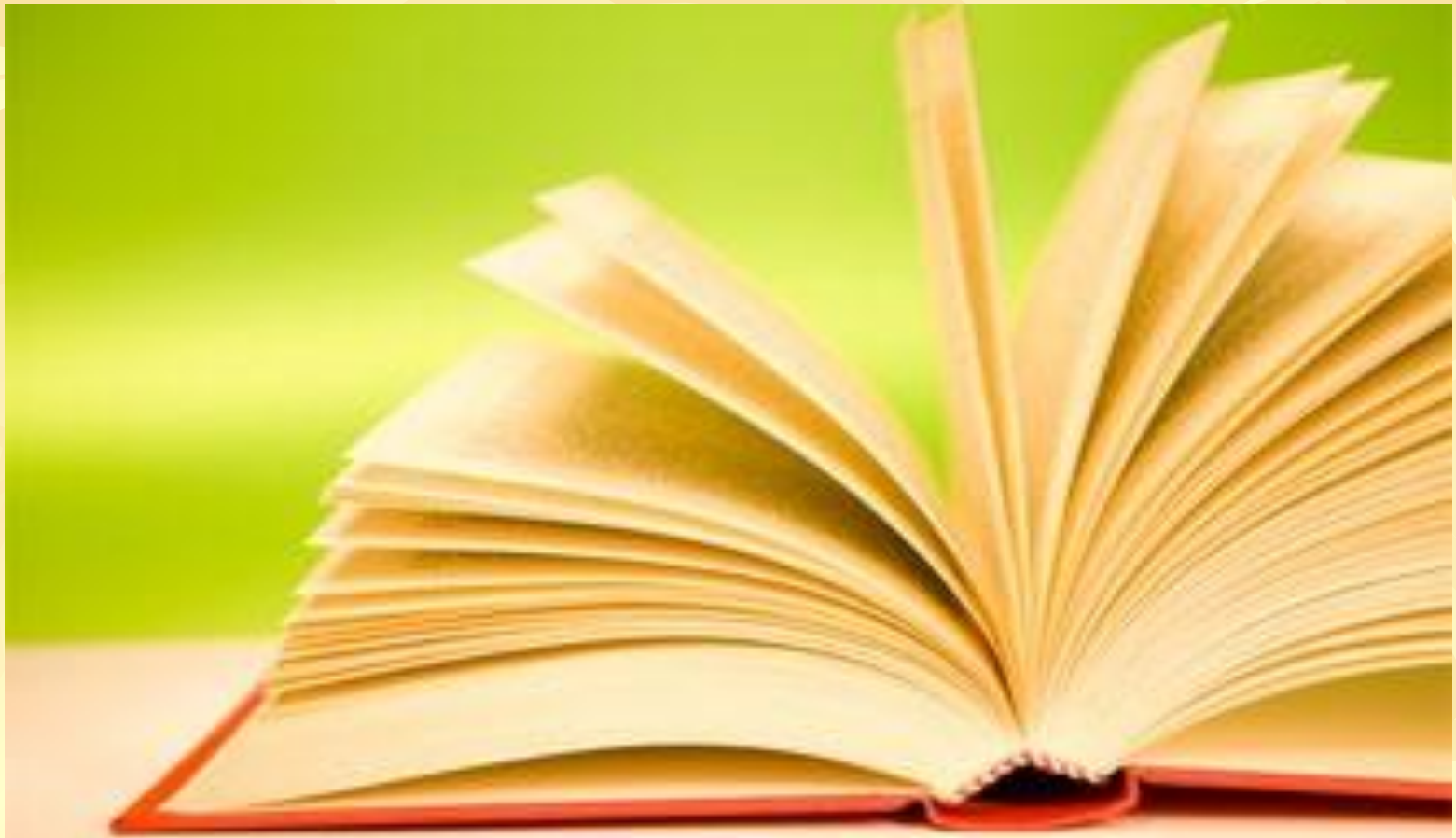
Автор безне Хәдичә белән берничә урында кыска -кыска сурәтләп таныштыра. Хәдичә образында нечкә куңелле, сөю тайгысын тирәнтен кичерүче, әмма ышып, ул бәхетле була.

Заһир Бигиев - мәғрифәтче язучы

“Мавәраэннәһәрдә сәяхәт”

“Зур гөнаһлар”

“Мавәразннәһердә сәяхәт”

Заһир Бигиевнең бу әсәре, татар әдәбиятында *сәяхәтнама* жанрын күзаллау өчен әһәмиятле чыганак булып тора.

Язучы 1893 елның жәендә Урта Азия, Бохара, Сәмәрканд якларына сәфәр чыга. Әсәрдә сүз шул сәфәр турында бара. Әсәр 1908 елда аерым китап булып дөнья күргәч, Ф.Әмирхан, аның әһәмиятен күрсәтеп, махсус мәкалә яза.

“Зур гөнаһлар”

“Зур гөнаһлар” романында язучының мәгърифәтчелек карашлары, иске тип мәдрәсәләргә һәм байлар арасындагы төрле жинаятъләргә тәнкыйте активлаша, геройларга мөнәсәбәте ачыклана төшә. Бу әсәрендә З. Бигиев, шәхес һәм тирәлек мәсьәләсен үзәккә куеп, реализм принципларын эзлекләрәк һәм ачыграк итер тормышка ашыра.

Роман янәшә барган һәм узара үрелеп тә киткән ике сюжет сызыгыннан гыйбарәт. Берсе - авылдан килгән Габделгафурның ,иске мәдрәсәдә бозылып, тормыш төбенә тәгәрәве. Икенчесе-сәүдәгәр хатыны Маһруйның, иренә хыянәт итеп, бозыклык, жинаятъ юлына басуы.

Бертуган Галиевлар

Жиһангир Агиев белән үк социаль вәкилләре-сәүдәгәрләр булган ике бертуган - Ибраһим һәм Ягъкуб Галиевлар. Ягъкуб Галиев - 27 яшьтә бозык, тәүфыйусыз, өйләнмәгән егет. Әсәрдә аны әхлак – мораль ягыннан череп таркалган, намуссыз бер тип буларак күрсәтелә. Ягъкубның абыйсы Ибраһим Галиевне автор “олуг юрист, мәкерле һәм фетнәчел кеше” дип тәкъдим итә. Маһруйдан туган баланың әтисе Ягъкуб икәнлегә исбат ителсә, Ягъкубтан калган мал-мөлкәт бу балага булачак һәм халык арасында Галиевләрнең яманаты да чыгачак.

Габделгафур образы

Башта *Заһир Бигиев* туып үскән авыл һәм аның әтисе турында кайбер мәгълүматлар биреп уза. Әтисенең дә исемен дә әйтеп тормыйча,
”*Нәкәс мулла*” дип кенә атый.

Казанга белем алырга килгән *Габделгафур* иске тәртипле мәдрәсәгә урнаша. Куылып, карак Мәмәт белән аралашып китә, тормыш төбенә тәгәри.
Хезмәтче Әхмәдине үтерүдә, чиркәү басуда катнаша,
тотылып төрмәгә ябыла.

Сюжет, экспозиция, композиция

Вакыйгалар үстерелеше: Зөләйханың үле гәүдәсе табылу.

Экспозиция өлеше , ягъни төп персонажлар белән таныштыру, вакыйгалар барышында бирелә.

Конфликтның төенләнүе: Габденнасыр, үзенә көндәше Муса Салиховны төрмәгә утырып, юлыннан алып ташлау өчен, Зөләйханың үләр алдыннан язып калдырган хатын һәм револьверын алып яшерә.

Шымчы Шубинның, Кырымга китеп, Зөләйханың әнисен эзләп табуы вакыйгалар үстерелешенә **кульминациясен** тәшкит итә. Зөләйханың хаты белән танышудан, бу турыда Казанга телеграмма бирүдән чишелеш башлана. Муса төрмәдән азат ителә, Габденнасыр агу эчеп үлә.

Язучы З.Бигиев 1902 елда
Ростов-Дон шәһәрендә вафат була.

*З.Бигиев иҗатын сугыштан соң гына
өйрәнә башлыйлар. Әдәбият галимнәре
М.Гайнуллин, И.Нуруллин, Ф.Мусинның
аның тормыш юлы һәм иҗатына
багышланган хезмәтләре бар.*